

רמב"ם

הלכות תעניות

הלכה	פרק א
א	מצות עשה מן התורה לזעוק ולהריע בחצוצרות על כל צרה שתבא על הצבור. שנאמר על הצר הצורר אתכם והרעותם בחצוצרות. כלומר כל דבר שייצר לכם כגון בצורת ודבר וארבה וכיוצא בהן זעקו עליהן והריעו.
ב	ודבר זה מדרכי התשובה הוא. שבזמן שתבוא צרה ויזעקו עליה ויריעו ידעו הכל שבגלל מעשיהם הרעים הורע להן ככתוב עונותיכם הטו וגו'. וזה הוא שיגרום להסיר הצרה מעליהם.
ג	אבל אם לא יזעקו ולא יריעו אלא יאמרו דבר זה ממנהג העולם אירע לנו וצרה זו נקרה נקרית. הרי זו דרך אכזריות וגורמת להם להדבק במעשיהם הרעים. ותוסיף הצרה צרות אחרות. הוא שכתוב בתורה והלכתם עמי בקרי והלכתי גם אני עמכם בחמת קרי. כלומר כשאביא עליכם צרה כדי שתשובו אם תאמרו שהיא קרי אוסיף לכם חמת אותי קרי.
ד	ומדברי סופרים להתענות על כל צרה שתבוא על הצבור עד שירוחמו מן השמים. ובימי התעניות האלו זועקין בתפלות ומתחננים ומריעין בחצוצרות בלבד. ואם היו במקדש מריעין בחצוצרות ובשופר. השופר מקצר והחצוצרות מאריכות. שמצות היום בחצוצרות. ואין תוקעין בחצוצרות ושופר כאחד אלא במקדש שנאמר בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה'.
ה	תעניות אלו שגזרין על הצבור מפני הצרות אינן יום אחד יום. שאין רוב הצבור יכולים לעמוד בדבר זה. ואין גזרין בתחלה תענית אלא בשני בשבת ובה' שלאחריו ובשני שלאחריו וכן על הסדר הזה שני וחמישי ושני עד שירוחמו.
ו	אין גזרין תעניות על הצבור לא בשבתות ולא בימים טובים. וכן אין תוקעין בהן לא בשופר ולא בחצוצרות ולא זועקים ומתחננים בהם בתפלה. אלא אם כן היתה עיר שהקיפיה עכו"ם או נהר או ספינה המטרפת בים. אפילו יחיד הנרדף מפני עכו"ם מפני ליסטים ומפני רוח רעה (מתענין עליהם בשבת ו) זועקין ומתחננים עליהם בתפלה. אבל אין תוקעין אלא אם כן תקעו לקבץ את העם לעזור אותם ולהצילן.
ז	וכן אין גזרין תענית בתחלה בראשי חדשים. או בחנוכה ופורים או בחולו של מועד. ואם התחילו להתענות על הצרה אפילו יום אחד ופגע בהן יום מאלו מתענין ומשלימין היום בתענית.
ח	תעניות אלו שמתענין על הצרות אין מתענין בהן לא עוברות ולא מניקות ולא קטנים. ומותרין לאכול בלילה אע"פ שמתענין למחר חוץ מתעניות המטר כמו שיתבאר. וכל תענית שאוכלין בה בלילה בין צבור בין יחיד הרי זה אוכל ושותה עד שיעלה עמוד השחר. והוא שלא ישן אבל אם ישן אינו חוזר ואוכל.
ט	כשם שהצבור מתענים על צרתן כך היחיד מתענה על צרתו. כיצד הרי שהיה לו חולה או תועה במדבר או אסור בבית האסורין. יש לו להתענות עליו ולבקש רחמים בתפלתו. ואומר עננו וכו' בכל תפלה שמתפלל. ולא יתענה בשבתות ולא במועדות ולא בראשי חדשים ולא בחנוכה ופורים.
י	כל תענית שלא קיבלה עליו היחיד מבעוד יום אינו תענית. כיצד מקבלה כשיתפלל תפלת מנחה אומר אחר התפלה מחר אהא בתענית וגומר בלבו להתענות למחר. ואף על פי שהוא אוכל בלילה לא הפסיד כלום. וכן אם גמר בלבו וקבל עליו להתענות שלשה או ארבעה ימים זה אחר זה אע"פ שהוא אוכל כל לילה ולילה לא הפסיד תעניתו. ואינו צריך כוונה לכל יום ויום מבעודו.
יא	קבל עליו מבעוד יום להתענות למחר בלבד והתענה. ובלילה נמלך להתענות ביום שני. אף על פי שלן בתעניתו אינה תענית מפני שלא קבלה עליו מבעוד יום. ואין צריך לומר שהיה אוכל ושותה בלילה והשכים בבקר ונמלך להתענות שאין זו תענית כלל.
יב	הרואה חלום רע צריך להתענות למחר. כדי שישבו ויעור במעשיו ויחפש בהן ויחזור בתשובה. ומתענה ואפילו בשבת. ומתפלל עננו בכל תפלה אף על פי שלא קיבלה מבעוד יום. והמתענה בשבת מתענה יום אחר מפני שביטל עונג שבת.

רמב"ם

- יג** מתענה אדם שעות והוא שלא יאכל כלום שאר היום. כיצד הרי שהיה טרוד בחפציו ומתעסק בצרכיו ולא אכל עד חצות או עד תשע שעות ונמלך להתענות בשעות שנשארו מן היום. הרי זה מתענה אותן שעות ומתפלל בהן עננו. שהרי קבל עליו התענית קודם שעות התענית. וכן אם אכל ושתה ואחר כך התחיל להתענות שאר היום הרי זה תענית שעות.
- יד** כל השרוי בתענית. בין שהיה מתענה על צרתו או על חלומו בין שהיה מתענה עם הצבור על צרתם. הרי זה לא ינהוג עידונין בעצמו ולא יקל ראשו ולא יהיה שמח וטוב לב אלא דואג ואונן כענין שנאמר מה יתאוונן אדם חי גבר על חטאיו. ומותר לו לטעום את התבשיל ואפילו בכדי רביעית והוא שלא יבלע אלא טועם ופולט. שכח ואכל משלים תעניתו.
- טו** יחיד שהיה מתענה על החולה ונתרפא. על צרה ועברה. הרי זה משלים תעניתו. ההולך ממקום שמתענין למקום שאין מתענין הרי זה מתענה ומשלים תעניתו. הלך ממקום שאין מתענין למקום שמתענין הרי זה מתענה עמהן. שכח ואכל ושתה אל יתראה בפניהם ואל ינהוג עידונין בעצמו.
- טז** צבור שהיו מתענין על הגשמים וירדו להן גשמים. אם קודם חצות ירדו לא ישלימו אלא אוכלין ושותין ומתכנסין וקוראין הלל הגדול. שאין אומרים הלל הגדול אלא בנפש שבעה וכרס מלאה. ואם אחר חצות הואיל ועבר רוב היום בקדושה ישלימו תעניתן. וכן אם היו מתענין על צרה ועברה או על גזרה ובטלה. אם קודם חצות לא ישלימו ואם אחר חצות ישלימו.
- יז** בכל יום תענית שגוזרין על הצבור מפני הצרות. בית דין והזקנים יושבין בבית הכנסת ובודקים על מעשי אנשי העיר מאחר תפלת שחרית עד חצות היום. ומסירין המכשולות של עבירות. ומזהירין ודורשין וחוקרין על בעלי חמס ועבירות ומפרישין אותן. ועל בעלי זרוע ומשפילין אותן. וכיוצא בדברים אלו. ומחצי היום ולערב רביע היום קוראין בברכות וקללות שבתורה שנאמר מוסר ה' בני אל תמאס ואל תקוץ בתוכחתו ומפטירין בנביא בתוכחות מענין הצרה. ורביע היום האחרון מתפללים מנחה ומתחננים וזועקים ומתוודים כפי כחם.
- הלכה פרק ב**
- א** אלו הן הצרות של צבור שמתענין ומתריעין עליהם. על הצרת שונאי ישראל לישראל. ועל החרב. ועל הדבר. ועל חיה רעה. ועל הארבה. ועל החסיל. ועל השדפון. ועל הירקון. ועל המפולת. ועל החלאים. ועל המזונות. ועל המטר.
- ב** כל עיר שיש בה צרה מכל אלו, אותה העיר מתענה ומתרעת עד שתעבור הצרה. וכל סביבותיה מתענות ולא מתריעות אבל מבקשים עליהם רחמים. ובכל מקום אין צועקין ולא מתריעין בשבת כמו שאמרנו. חוץ מצרת המזונות שצועקין עליה אפילו בשבת. אבל אין מתריעין עליה בחצוצרות בשבת.
- ג** על הצרת שונאי ישראל לישראל כיצד. עכו"ם שבאו לערוך מלחמה עם ישראל או ליטול מהם מס או ליקח מידם ארץ או לגזור עליהם גזרה אפילו במצוה קלה הרי אלו מתענין ומתריעין עד שירוחמו. וכל הערים שסביבותיהם מתענין אבל אין מתריעין אלא אם כן תקעו להתקבץ לעזרתן.
- ד** על החרב כיצד. אפילו חרב של שלום כגון שערכו מלחמה עכו"ם עם עכו"ם ועברו במקום ישראל אף על פי שאין ביניהם ובין ישראל מלחמה הרי זו צרה ומתענין עליה שנאמר וחרב לא תעבור בארצכם מכלל שראיית המלחמה צרה.
- ה** ועל הדבר. אי זו היא דבר עיר שיש בה חמש מאות רגלי ויצאו ממנה שלשה מתים בשלשה ימים זה אחר זה הרי זה דבר. יצאו ביום אחד או בארבעה ימים אין זה דבר. היה בה אלף ויצאו ממנה ששה מתים בשלשה ימים זה אחר זה דבר. יצאו ביום אחד או בארבעה ימים זה דבר. וכן לפי חשבון זה. ואין הנשים והקטנים והזקנים ששבתו ממלאכה בכלל מנין אנשי המדינה לענין זה.
- ו** היה דבר בארץ ישראל מתענין שאר גליות ישראל עליהן. היה דבר במדינה ושיירות הולכות ובאות ממנה למדינה אחרת שתיהן מתענות אף על פי שהן רחוקות זו מזו.
- ז** אין מתענין על חיה רעה אלא בזמן שהיא משולחת. כיצד נראתה בעיר ביום הרי זו משולחת. נראתה בשדה ביום אם ראתה שני בני אדם ולא ברח מפניהם הרי זו משולחת. ואם היה שדה הסמוכה לאגם וראתה שני בני אדם ורדפה אחריהם הרי זו משולחת לא רדפה אחריהם אינה משולחת. ואם היה באגם אפילו רדפה אחריהם אינה משולחת אלא אם כן טרפה שניהם ואכלה אחד מהן. אבל אם אכלה שניהם באגם אינה משולחת מפני שזה הוא מקומה ומפני הרעבון טרפה לא מפני שהיא משולחת.

רמב"ם

- ח** בתים הבנויים במדברות ובארצות הנשמות הואיל והן מקום גדודי חיה. אם עלתה לגג ונטלה תינוק מעריסה הרי זו משולחת. ואם לא הגיעה למדה זו אינה משולחת. שאלו בני אדם הם שסכנו בעצמם ובאו למקום החיות.
- ט** שאר מיני רמש הארץ ורמש העוף ששולחו והזיקו. כגון שילוח נחשים ועקרבים ואין צריך לומר צרעין ויתושין והדומה להן אין מתענין עליהם ולא מתריעין אבל זועקין בלא תרועה.
- י** על הארבה ועל החסיל אפילו לא נראה מהן אלא כנף אחד בכל ארץ ישראל מתענין ומתריעין עליהן. ועל הגובאי בכל שהוא. אבל על החגב אין מתענין עליו ולא מתריעין אלא זועקין בלבד.
- יא** על השדפון ועל הירקון משיתחיל בתבואה. ואפילו לא התחיל אלא ממקום קטן כמלוא פי תנור גוזרין עליו תענית ומתריעין.
- יב** על המפולת כיצד. הרי שרבתה בעיר מפולת כתלים בריאים שאינן עומדים בצד הנהר הרי זו צרה ומתענין ומתריעין עליה. וכן על הרעש ועל הרוחות שהן מפילין את הבנין והורגין מתענין ומתריעין עליהן.
- יג** על החליים כיצד. הרי שירד חולי אחד לאנשים הרבה באותה העיר. כגון אסכרה או חרחור וכיוצא בהן והיו מתים באותו החולי הרי זו צרת צבור וגוזרין לה תענית ומתריעין. וכן חיכוך לח הרי הוא כשחין פורח. ואם פשט ברוב הצבור מתענין ומתריעין עליו. אבל חכוך יבש צועקים עליו בלבד.
- יד** על המזונות כיצד. הרי שהוזלו דברים של סחורה שרוב חיי אנשי אותה העיר מהן. כגון כלי פשתן בבבל ויין ושמן בארץ ישראל. ונתמעט המשא והמתן עד שיצטרך התגר למכור שוה עשרה בששה ואחר כך ימצא לוקח. הרי זו צרת צבור ומתריעין עליה וזועקין עליה בשבת.
- טו** על המטר כיצד. הרי שרבו עליהן גשמים עד שיצרו להן הרי אלו מתפללין עליהן. שאין לך צרה יתירה מזו שהבתים נופלין ונמצאו בתיהן קבריהן. ובארץ ישראל אין מתפללין על רוב הגשמים מפני שהיא ארץ הרים ובתיהם בנויים באבנים ורוב הגשמים טובה להן ואין מתענין להעביר הטובה.
- טז** תבואה שצמחה ונמנע המטר והתחילו צמחין לייבש הרי אלו מתענין וזועקין עד שירדו גשמים או עד שייבשו הצמחים. וכן אם הגיע זמן הפסח או קרוב לו בארץ ישראל שהוא זמן פריחת האילנות שם ולא ירדו גשמים הרי אלו מתענין וזועקין עד שירדו גשמים הראויין לאילנות או עד שיעבור זמנם.
- יז** וכן אם הגיע זמן חג הסוכות ולא ירדו גשמים הרבה כדי למלאות מהם הבורות השיחין והמערות הרי אלו מתענין עד שירד גשם הראוי לבורות. ואם אין להם מים לשתות מתענין על הגשמים בכל עת שלא יהיה להם מים לשתות ואפילו בימות החמה.
- יח** פסקו הגשמים בין גשם לגשם ארבעים יום בימות הגשמים הרי זו מכת בצורת ומתענין וזועקים עד שירדו הגשמים או עד שיעבור זמנם.
- הלכה פרק ג**
- א** הרי שלא ירדו להם גשמים כל עיקר מתחלת ימות הגשמים. אם הגיע י"ז במרחשון ולא ירדו גשמים מתחילין תלמידי חכמים בלבד להתענות שני וחמישי ושני. וכל התלמידים ראויין לכך.
- ב** הגיע ראש חודש כסליו ולא ירדו גשמים בית דין גוזרין שלש תעניות על הצבור שני חמישי ושני. ומותרין בהן לאכול ולשתות בלילה. ואנשי משמר אין מתענין עמהן מפני שהן עסוקין בעבודה. וכל העם נכנסים לבתי כנסיות ומתפללין וזועקין ומתחננין כדרך שעושין בכל התעניות.
- ג** עברו אלו ולא נענו בית דין גוזרין שלש תעניות אחרות על הצבור שני וחמישי ושני. ובשלש אלו אוכלין ושותין מבעוד יום כמו שעושין בצום כפור. ואנשי משמר מתענין עמהן מפני שהן עסוקין בעבודה. וכל העם נכנסים לבתי כנסיות ומתפללין וזועקין ומתחננין כדרך שעושין בכל התעניות.
- ד** עברו אלו ולא נענו בית דין גוזרין שלש תעניות אחרות על הצבור שני וחמישי ושני. ובשלש אלו אוכלין ושותין מבעוד יום כמו שעושין בצום כפור. ואנשי משמר מתענין מקצת היום ולא משלימין. ואנשי בית אב והם העוסקין בעבודה באותו היום לא יהיו מתענין כל עיקר. וכל תענית שאוכלין בה מבעוד יום אם אכל ופסק וגמר שלא לאכול אינו חוזר ואוכל אף על פי שיש שהות ביום.

רמב"ם

בשלוש תעניות אלו כל העם אסורין בעשיית מלאכה ביום ומותרין בלילה. ואסורין ברחיצת כל הגוף בחמין אבל פניו ידיו ורגליו מותר לפיכך נועלין את המרחצאות. ואסורין בסיכה. ואם להעביר את הזוהמא מותר. ואסורין בתשמיש המטה. ובנעילת הסנדל בעיר אבל בדרך מותר לנעול. ומתפללין בבתי כנסיות וזועקין ומתחננין כשאר תעניות.

ד

עברו אלו ולא נענו בית דין גוזרין שבע תעניות אחרות על הצבור שני וחמישי ושני וחמישי ושני. ובאלו השבע בלבד עוברות ומניקות מתענות אבל בשאר התעניות אין עוברות ומניקות מתענות. ואף על פי שאינן מתענות אין מענגות עצמן בתפנוקים אלא אוכלות ושותות כדי קיום הולד.

ה

ובשבע תעניות אלו אנשי משמר מתעניין ומשלימין. ואנשי בית אב מתעניין מקצת היום ולא משלימין. וכל דבר שהוא אסור בשלש אמצעיות אסור באלו השבע האחרונות.

ו

ויתרות אלו. שבהן בלבד מתריעין ומתפללין ברחוב העיר. ומורדין זקן להוכיח לעם כדי שישובו מדרכם. ומוסיפין שש ברכות בתפלת שחרית ובתפלת מנחה ונמצאו מתפללין כ"ד ברכות. ונועלין את החנויות. ובשני מטין לעת ערב ופותחין את החנויות. אבל בחמישי פותחין כל היום מפני כבוד השבת. ואם יש לחנות שני פתחים פותח אחד ונועל אחד. ואם יש לחנות אצטבה פותח כדרכו בחמישי ואינו חושש.

ז

עברו אלו ולא נענו. ממעטין במשא ומתן ובבנין של שמחה כגון ציור וכיור. ובנטיעה של שמחה כגון מיני הדס ומיני אהלים. וממעטין באירוסין ונישואין אלא אם כן לא קיים מצות פריה ורביה. וכל מי שקיים מצות פריה ורביה אסור לו לשמש מטתו בשני רעבון. וממעטין בשאלת שלום בין אדם לחבירו. ותלמידי חכמים לא ישאלו שלום אלא כנזופין וכמנודין למקום. ועם הארץ שנתן להם שלום מחזירין לו בשפה רפה וכובד ראש.

ח

תלמידי חכמים חוזרין לבדם ומתענים שני וחמישי ושני עד שיצא ניסן של תקופה אבל לא הצבור. שאין גוזרין על הצבור בשביל גשמים שלא ירדו יתר משלש עשרה תעניות אלו. וכשמתעניין היחידים עד שיצא ניסן מותרין לאכול בלילה ומותרין בעשיית מלאכה וברחיצה ובסיכה ותשמיש המטה ונעילת הסנדל כשאר כל התעניות. ומפסיקין לראשי חדשים ופורים. יצא ניסן של תקופה והוא כשהגיע השמש לתחלת מזל שור אין מתענים. שאין הגשמים בזמן הזה אלא סימן קללה הואיל ולא ירדו כל עיקר מתחלת השנה.

ט

במה דברים אמורים בארץ ישראל וכל הדומה לה. אבל מקומות שעונת הגשמים שלהן קודם י"ז במרחשון או אחר זמן זה כשיגיע זמנם ולא ירדו גשמים יחידים מתענים שני וחמישי ושני. ומפסיקין בראשי חדשים ובחנוכה ובפורים. ושוהין אחרי כן כמו שבעה ימים. אם לא ירדו גשמים בית דין גוזרין על הצבור שלש עשרה תעניות על הסדר שאמרנו.

י

כל תעניות שגוזרין הצבור בחוצה לארץ אוכלים בהם בלילה ודיניהם כדין שאר התעניות. שאין גוזרין על הצבור תענית כגון צום כפור אלא בא"י בלבד ובגלל המטר. ובאותן עשר תעניות שהן שלש אמצעיות ושבע אחרונות.

יא

הלכה פרק ד

בכל יום ויום משבע תעניות האחרונות של מטר מתפללין על סדר זה. מוציאין את התיבה לרחובה של עיר וכל העם מתקבצים ומתכסים בשקים. ונותנין אפר מקלה על גבי התיבה ועל גבי ספר תורה כדי להגדיל את הבכיה ולהכניע לבם. ואחד מן העם נוטל מן האפר ונותן בראש הנשיא ובראש אב בית דין במקום הנחת תפילין כדי שיכלמו וישובו. וכל אחד ואחד נוטל ונותן בראשו.

א

ואחר כך מעמידין ביניהן זקן חכם והן יושבין. לא היה שם זקן חכם מעמידין חכם. לא היה שם לא זקן ולא חכם מעמידין אדם של צורה. ואומר לפניהם דברי כיבושין. אחינו לא שק ולא תענית גורמין אלא תשובה ומעשים טובים. שכן מצינו בנינוה שלא נאמר באנשי נינוה וירא האלהים את שקם ואת תעניתם אלא וירא האלהים את מעשיהם. ובקבלה הוא אומר קרעו לבבכם ואל בגדיכם. ומוסיף בעניינות אלו כפי כחו עד שיכניע לבם וישובו תשובה גמורה.

ב

ואחר שגומר זה דברי כיבושין עומדין בתפלה ומעמידין שליח צבור הראוי להתפלל בתעניות אלו. ואם היה אותו שאומר דברי הכיבושין ראוי להתפלל מתפלל ואם לאו מורדין אחר.

ג

ואי זה הוא הראוי להתפלל בתעניות אלו. איש שהוא רגיל בתפלה. ורגיל לקרות בתורה נביאים וכתובים. ומטופל ואין לו. ויש לו יגיעה בשדה. ולא יהיה בבניו ובבני ביתו וכל קרוביו הנלוים עליו בעל עבירה. אלא יהיה ביתו ריקן מן העבירות. ולא יצא עליו שם רע בילדותו. שפל בך. ומרוצה לעם. ויש לו נעימה וקולו ערב. ואם היה זקן עם כל המדות האלו הרי זה מפואר. ואם אינו זקן הואיל ויש בו כל המדות האלו יתפלל.

ד

רמב"ם

- ה** ושליח צבור מתחיל ומתפלל עד ברכת גואל ישראל. ואומר זכרונות ושופרות מעין הצרה. ואומר אל ה' בצרתה לי קראתי ויענני. אשא עיני אל ההרים וגו'. ממעמקים קראתיך ה'. תפלה לעני כי יעטוף וגו'.
- ו** ואומר דברי תחנונים כפי כחו. ואומר ראה נא בעניינו וריבה ריבנו ומהר לגאלנו. ומתחנן ואומר בסוף תחנוניו מי שענה את אברהם אבינו בהר המוריה הוא יענה אתכם וישמע קול צעקתכם ביום הזה. ברוך אתה ה' גואל ישראל.
- ז** ומתחיל להוסיף שש ברכות שהוא מוסיף זו אחר זו. ומתחנן בכל אחת מהן בדברי תחנונים ופסוקים מדברי קבלה ומכתבי הקדש כפי שהוא רגיל וחותרם בכל אחת מהן בחתימות אלו.
- ח** בראשונה הוא חותרם מי שענה את משה ואבותינו על ים סוף הוא יענה אתכם וישמע קול צעקתכם ביום הזה. ברוך אתה ה' זוכר הנשכחות.
- ט** בשנייה הוא חותרם מי שענה את יהושע בגלגל הוא יענה אתכם וישמע קול צעקתכם ביום הזה. ברוך אתה ה' שומע תרועה.
- י** בשלישית הוא חותרם מי שענה את שמואל במצפה הוא יענה אתכם וישמע קול צעקתכם ביום הזה. ברוך אתה ה' שומע צעקה.
- יא** ברביעית הוא חותרם מי שענה את אליהו בהר הכרמל הוא יענה אתכם וישמע קול צעקתכם ביום הזה. ברוך אתה ה' שומע תפלה.
- יב** בחמישית הוא חותרם מי שענה את יונה במעי הדגה הוא יענה אתכם וישמע קול צעקתכם ביום הזה. ברוך אתה ה' העונה בעת צרה.
- יג** בששית הוא חותרם מי שענה את דוד ושלמה בנו בירושלים הוא יענה אתכם וישמע קול צעקתכם ביום הזה. ברוך אתה ה' המרחם על הארץ. וכל העם עונין אמן אחר כל ברכה וברכה כדרך שעונין אחר כל ברכות.
- יד** בשביעית אומר רפאנו ה' ונרפא וכו'. וגומר התפלה על הסדר ותוקעין בחצוצרות. וכסדר הזה עושין בכל מקום.
- טו** כשהיו מתפללין על הסדר הזה בירושלים היו מתכנסין להר הבית כנגד שער המזרח ומתפללין כסדר הזה. וכשמגיע שליח צבור לומר מי שענה את אברהם אומר ברוך אתה ה' אלהינו אלהי ישראל מן העולם ועד העולם ברוך אתה ה' גואל ישראל. והן עונין אחריו ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. וחזן הכנסת אומר לתוקעים תקעו בני אהרן תקעו. וחוזר המתפלל ואומר מי שענה את אברהם בהר המוריה הוא יענה אתכם וישמע קול צעקתכם ביום הזה ואחר כך תוקעין הכהנים ומריעין ותוקעין.
- טז** וכן בברכה השנייה לזו שהיא ראשונה מן השש שמוסיף חותרם בה ברוך ה' אלהים אלהי ישראל מן העולם ועד העולם ברוך אתה ה' זוכר הנשכחות. והן עונין ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. וחזן הכנסת אומר להן הריעו בני אהרן הריעו. וחוזר שליח צבור ואומר מי שענה את משה ואבותינו על ים סוף הוא יענה אתכם וישמע קול צעקתכם ביום הזה ואחר כך מריעין ותוקעין ומריעין.
- יז** וכן על כל ברכה וברכה באחת אומר תקעו ובאחת אומר הריעו עד שיגמור כל שבע הברכות. ונמצאו הכהנים פעם תוקעין ומריעין ותוקעין. ופעם מריעין ותוקעין ומריעין שבע פעמים. ואין עושים הסדר זה אלא בהר הבית בלבד. וכשהן תוקעין ומריעין שם תוקעין בחצוצרות ובשופר כאחת כמו שאמרנו.
- יח** שבע תעניות האלו כל מקום שגוזרין אותם שם. אחר שמתפללין יוצאין כל העם לבית הקברות ובוכין ומתחננים שם. כלומר הרי אתם מתים כאלו אם לא תשובו מדרכיכם. ובכל תענית מתעניות הצרות שגוזרין על הצבור מתפללין תפלת נעילה בכל מקום.
- יט** ירדו להם גשמים עד מתי יהיו יורדין ויפסקו הצבור מן התענית. משירדו בעומק הארץ החריבה טפח. ובבינונית טפחים. ובעבודה עד שירדו בעומק שלשה טפחים.

רמב"ם

- א** יש שם ימים שכל ישראל מתענים בהם מפני הצרות שאירעו בהן כדי לעורר הלבבות לפתוח דרכי התשובה ויהיה זה זכרון למעשינו הרעים ומעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה עד שגרם להם ולנו אותן הצרות. שבזכרון דברים אלו נשוב להיטיב שנאמר והתודו את עונם ואת עון אבותם וגו'.
- ב** ואלו הן יום שלישי בתשרי שבו נהרג גדליה בן אחיקם ונכתב גחלת ישראל הנשארת וסיבב להתם גלותן. ועשירי בטבת שבו סמך מלך בבל נבוכדנאצר הרשע על ירושלים והביאה במצור ובמצוק. וי"ז בתמוז חמשה דברים אירעו בו. נשתברו הלוחות. ובטל התמיד מבית ראשון. והובקעה ירושלים בחורבן שני. ושרף אפוסטומוס הרשע את התורה. והעמיד צלם בהיכל.
- ג** ותשעה באב חמשה דברים אירעו בו. נגזר על ישראל במדבר שלא יכנסו לארץ. וחרב הבית בראשונה ובשנייה. ונלכדה עיר גדולה וביתר שמה והיו בה אלפים ורבות מישראל והיה להם מלך גדול ודמו כל ישראל וגדולי החכמים שהוא מלך המשיח. ונפל ביד הרומיים ונהרגו כולם והיתה צרה גדולה כמו חורבן בית המקדש. ובו ביום המוכן לפורענות חרש טורנוסרופוס הרשע את ההיכל ואת סביביו לקיים מה שנאמר ציון שדה תחרש.
- ד** וארבעה ימי הצומות האלו הרי הן מפורשין בקבלה צום הרביעי וצום החמישי וגו'. צום הרביעי זה שבעה עשר בתמוז שהוא בחדש הרביעי. וצום החמישי זה תשעה באב שהוא בחדש החמישי. וצום השביעי זה שלשה בתשרי שהוא בחדש השביעי. וצום העשירי זה עשרה בטבת שהוא בחדש העשירי.
- ה** ונהגו כל ישראל בזמנים אלו להתענות. ובי"ג באדר^[1] זכר לתענית שהתענו בימי המן שנאמר דברי הצומות וזעקתם. ואם חל י"ג באדר להיות בשבת מקדימין ומתעניין בחמישי שהוא י"א. אבל אחד מארבעה ימי הצומות שחל להיות בשבת דוחין אותו לאחר השבת. חל להיות בערב שבת מתעניין בערב שבת. ובכל הצומות האלו אין מתריעין ולא מתפללין בהן תפלת נעילה. אבל קורין בתורה שחרית ומנחה בויחל משה. ובכולן אוכלים ושותין בלילה חוץ מתשעה באב.
- ו** משיכנס אב ממעטין בשמחה. ושבט שחל תשעה באב להיות בתוכה אסור לספר ולכבס וללבוש כלי מגוהץ אפילו כלי פשתן עד שיעבור התענית. ואפילו לכבס ולהניח לאחר התענית אסור. וכבר נהגו ישראל שלא לאכול בשר בשבת זו ולא יכנסו למרחץ עד שיעבור התענית. ויש מקומות שנהגו לבטל השחיטה מראש החדש עד התענית.
- ז** תשעה באב לילו כיומו לכל דבר. ואין אוכלין אלא מבעוד יום. ובין השמשות שלו אסור כיום הכפורים. ולא יאכל בשר ולא ישתה יין בסעודה המפסיק בה. אבל שותה הוא יין מגתו שיש לו שלשה ימים או פחות. ואוכל בשר מליח שיש לו שלשה ימים או יתר. ולא יאכל שני תבשילין.
- ח** בד"א שאכל ערב תשעה באב אחר חצות. אבל אם סעד קודם חצות אף על פי שהוא מפסיק בה אוכל כל מה שירצה. וערב תשעה באב שחל להיות בשבת אוכל ושותה כל צרכו ומעלה על שלחנו אפילו כסעודת שלמה. וכן תשעה באב עצמו שחל להיות בשבת אינו מחסר כלום.
- ט** זו היא מדת כל העם שאינן יכולין לסבול יותר מדאי. אבל חסידים הראשונים כך היתה מדתן. ערב תשעה באב היו מביאין לו לאדם לבדו פת חרבה במלח ושורה במים ויושב בין תנור וכירים ואוכלה ושותה עליה קיתון של מים בדאגה ובשממון ובכיה כמי שמתו מוטל לפניו. כזה ראוי לחכמים לעשות או קרוב מזה. ומימינו לא אכלנו ערב תשעה באב תבשיל אפילו של עדשים א"כ היה בשבת.
- י** עוברות ומניקות מתענות ומשלימות בתשעה באב. ואסור ברחיצה בין בחמין בין בצונן ואפילו להושיט אצבעו במים. ואסור בסיכה של תענוג ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה כיום הכפורים. ומקום שנהגו לעשות בו מלאכה עושין. ומקום שנהגו שלא לעשות אין עושין. ובכל מקום תלמידי חכמים בטלין. ואמרו חכמים שהעושה בו מלאכה אינו רואה סימן ברכה לעולם.
- יא** תלמידי חכמים אין נותנין זה לזה שלום בתשעה באב. אלא יושבים דוים ונאנחים כאבלים. ואם נתן להם עם הארץ שלום מחזירים לו בשפה רפה וכובד ראש. ואסור לקרות בתשעה באב בתורה או בנביאים או בכתובים ובמשנה ובהלכות ובגמרא ובהגדות. ואינו קורא אלא באיוב ובקינות ובדברים הרעים שבירמיהו. ותינוקות של בית רבן בטלין בו. ומקצת החכמים נוהגין שלא להניח בו תפילין של ראש.
- יב** משחרב בית המקדש תקנו חכמים שהיו באותו הדור שאין בונין לעולם בנין מסוייד ומכוויר כבנין המלכים. אלא טח ביתו בטיט וסד בסייד ומשייר מקום אמה על אמה כנגד הפתח בלא סיד. והלוקח חצר מסויידת ומכווירת הרי זו בחזקתה ואין מחייבים אותו לקלוף הכתלים.

רמב"ם

- יג** וכן התקינו שהעורך שלחן לעשות סעודה לאורחים מחסר ממנו מעט ומניח מקום פנוי בלא קערה מן הקערות הראויות לתת שם. וכשהאשה עושה תכשיטי הכסף והזהב משיירת מין ממיני התכשיט שנוהגת בהן כדי שלא יהיה תכשיט שלם. וכשהחתן נושא אשה לוקח אפר מקלה ונותן בראשו מקום הנחת התפילין. וכל אלו הדברים כדי לזכור ירושלים שנאמר אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי.
- יד** וכן גזרו שלא לנגן בכלי שיר. וכל מיני זמר וכל משמיעי קול של שיר אסור לשמוח בהן ואסור לשומען מפני החורבן. ואפילו שירה בפה על היין אסורה שנאמר בשיר לא ישנתו יין. וכבר נהגו כל ישראל לומר דברי תושבחות או שיר של הודאות לאל וכיוצא בהן על היין.
- טו** ואחר כך גזרו על עטרות חתנים שלא להניחם כלל. ושלא יניח החתן בראשו שום כליל שנאמר הסר המצנפת והרם העטרה. וכן גזרו על עטרות כלות אם היה של כסף או זהב אבל של גדיל מותר לכלה.
- טז** מי שראה ערי יהודה בחורבנם אומר ערי קדשך היו מדבר וקורע. ראה ירושלים בחורבנה אומר ירושלים מדבר וגו'. בית המקדש בחורבנו אומר בית קדשנו ותפארתנו וגו' וקורע. ומהיכן חייב לקרוע מן הצופים. וכשיגיע למקדש קורע קרע אחר. ואם פגע במקדש תחלה כשיבא מדרך המדבר קורע על המקדש ומוסיף על ירושלים.
- יז** כל הקרעים האלו כולם קורע בידו מעומד וקורע כל כסות שעליו עד שיגלה את לבו. ואינו מאחה קרעים אלו לעולם. אבל רשאי הוא לשללן למללן ללקטן ולהתפרן כמין סלמות.
- יח** היה הולך ובא לירושלים הולך ובא תוך שלשים יום אינו קורע קרע אחר. ואם לאחר שלשים יום חוזר וקורע.
- יט** כל הצומות האלו עתידיים ליבטל לימות המשיח. ולא עוד אלא שהם עתידיים להיות יום טוב וימי ששון ושמחה שנאמר כה אמר ה' צבאות צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים והאמת והשלום אהבו.